

Praeitis šiandien

Kiekvienas žino šiuos žodžius – „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“. Nereikia aiškinti, ką jie reiškia, kam skirti, kodėl taip surašyti. Tačiau kartais ateina į galvą mintis – o gal reikia?... Gal reikia aiškintis, kas yra praeitis, ką ji įkūnija, ar ji turi tęstinumą, ar baigiasi ties tam tikra riba?.. Gal mes turime ją užmiršti, o ne mokytis iš jos, anot himno žodžių – „sem-tis“?.. Ko gi mes galime pasisemti iš praeities?.. Pavyzdžiui, iš sovietmečio?.. Daugelis žmonių, gyvenusių jo laikais, šiandien linę sovietmetį ignoruoti. Tarsi labai tolimą praeitį, neturinčią įtakos dabartiniam gyvenimui, žmonių mąstymui, elgesiui, mentalitetui.

O ši „tolima praeitis“ yra kur kas arčiau, nei mes manome, ir kartais kvėpuoja į nugarą kaip atslenkančios nakties vėsa, ji suformavo daugelį dabartinės visuomenės baimių ir kompleksų, iškreipė prisitaikymo jausmą, išmokė „naujakalbės“, kai viena yra sakoma, o kita – galvojama. Betgi žmonės ir gūdziausiais sovietmečio laikais kažkaip stebuklingai išlaikė laisvės troškimą, mokėjo juoktis, mylėjo, gyveno. Tegu visa tai vyko absurdo teatro scenoje, – bet vyko, istorijaėjo, žmonės, visuomenė, kultūra sukosi laiko ratu. Toji istorija, toji praeitis turėtų išlikti kaip tautos išgyvenimo, išlikimo, prisitaikymo istorija. Ir, be abejo, rezistencijos istorija – juk miegantį laisvės troškimą įmanoma prikelti, reikia tik aktyvių žadintojų ir noro atsibusti.

O tai, kad netolimą praeitį dabar dažniausiai linę pamiršti tie, kuriems ji buvo palanki – teikė vadovaujančius postus, privilegijas, viliojančias perspektyvas – visai nenuostabu. Nes daugelis jų savo „užmaršumo“ dėka ir šiandien gerai laikosi. Tos pačios privilegijos, perspektyvos, postai ir algos. Tik retorika šiek tiek kitokia. Dažnokai – raginanti nesigręžti į praeitį ir žvelgti į ateitį. Tarsi be praeities būtų įmanoma kokia nors ateitis.

Tai daugiau politinis aspektas, nukreiptas į praeitį kaip į tęstinumą, kaip pagrindą, ant kurio laikosi dabartis. O juk yra ir kultūrinis, ir socialinis, ir daugybė kitų aspektų ir požiūrio taškų. Ir daugelis pavyzdžių šiandien liudija, kad praeitį mes linę „modernizuoti“ ir pritaikyti šiandienai, adaptuoti, nekreipdami dėmesio į tai, kad turime adaptuotis patys, kad turime „prisitaikyti“ prie praeities.

Lietuvos tūkstantmečio šūkis „Čia tūkstantį metų dabar“ geriausiai iliustruoja praeities tęstinumo natūralumą ir svarbą. Galbūt todėl, kad šis šūkis sugalvotas ne biurokrato, ne viešųjų ryšių ir reklamos agentūrų, o poeto. Poetinė kalba, manyčiau, šiandien tokia pat svarbi kaip ir politinė. Gal net svarbesnė, nes atkuria tikrą, autentišką, o ne „modernizuotą“ dabarties ir praeities ryšį.

Iš praeities kaip iš šaltinio galima pasisemti išminties, kuri ir yra tikroji tautos stiprybė.

Rapolas Svirbelis

Kitame numeryje:

- Anelė Butkuvienė. Pirmoji Lietuvos lakūnė.
- Pranas Visvydas. Poezijos pavasaris rudenį.
- Šarūno Šimulyno proza.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Vilmantas Adamonis. Skeptras. Bronza.

Kardas

Jis pasaulyje – pirmą kartą,
Tai kaip žino, kieno tiesa,
Kai, į viršų pašokęs, kerta
Ar padvelkia žemės vėsa?

Kaip jis atskiria vėliavą, spalvą,
Ar supranta, kokia jų reikšmė.
Ar jis pats kartais nukerta galvą,
Ar kas nors pasislėpęs jame?

Tuoj užgęsta, ore sužibęs,
Ir neaišku kada sušvis.
Jis neranda pasauly teisybės,
Bet ar kaltas pasaulis, ar jis?

Stasys Jonauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Rapolas Svirbelis. Praeitis šiandien.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Po Žemaitiją.
- 3-as psl. Sigitas Geda. Poezija.
- 4-as psl. Audronė Girdzijauskaitė. K. Kymantaitę prisimenant.
- 5-as psl. Laima Apanavičienė. „Draugas“ nejaučia metų naštos.
- 6-as psl. Virginija Paplauskienė. Rašymas – vertybių išsaugojimas.
- 7-as psl. Raimundas M. Lapas. Jos širdyje gyveno trys meilės.
- 8-as psl. Zigmąs Zinkevičius. Apie moterų pavardes.

Kairioji altoriaus antepedijaus dalis:
„Šventųjų Apaštalų Petro ir Povilo susitikimas Romoje”. Bronza.

Reljefų kūrėjas dail. Petras Repšys.

Po Žemaitiją: Medininkai – Varniai

STASYS GOŠTAUTAS

Telšiškių Zigmo ir Ritos Goštautų dėka vieną viešnagės dieną mes nuvažiuavom į seniai svajotą kraštą, man pažįstamą kaip pagonių Medininkai, istorijoje šiandien minimą kaip Varniai. Tai nepaprasto grožio miestelis, kur kiekvienas namas yra dailiai prižiūrėtas, išgražintas, jeigu ir norėtum, negalėtum rasti jokio broko. Gatvės, šaligatviai, namų blokai – viskas yra nepaprastai gražiai užbaigta, kaip pasakoj. Varniai man paliko labai gerą įspūdį – tai mažas miestas, buvusi Žemaitijos vyskupo sostinė, kur buvo daug turtingų dvarų ir išprususių bajorų, palikusių istorijai senus portretus, senus indus ir senas knygas. Pasidairius po laukus, matai gražiai išdirbtą žemę, kiekviename lopinėlyje jauti meilę ir ištikimybę tai žemei ir tvarką, tuo kiekvienas žemaitis tyliai didžiuojasi.

Po 35 metų gavau progą užsukti į senus Medininkus arba modernius Varnius. Tai miestas su maždaug 2000 gyventojų – čia kadaise būta Žemaitijos vyskupo rezidencijos. Puiki milžiniška katedra – ji atrodo tiesiog „neproporcinga“ šitam miesteliui. Taip pat „neproporcingas“ yra mano draugo Petro Repšio kà tik sukurtas antepedijus altoriui. Mačiau tą projektą dar Petro namuose

prieš trejus metus ir negalėjau atsistebėti, kas tai per katedra, kam skirtas toks puikus reljefas. Tada net nepagalvojau, kad Varnių miestelis – nepaprasta vieta, čia gyvena ir dirbo P. Roizijus, M. Daukša ir M. Strijkovskis. Tai Merkelio Giedraičio ir M. Valančiaus sostinė. Trys Petro Repšio reljefai, užimantys beveik tris metrus, atkuria pagoniškos Žemaitijos krikštą, pirmąją Vytauto, herojaus ir išdaviko, paskirtą parapiją bei Petro ir Povilo susitikimą Romoje (Varnių katedra buvo statyta Pacų 1691 m., kiek vėliau, negu šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje). Kai paklausiau Petro, kodėl tokį šedevrą jis kuria tolimai ir nepasiekiamai Žemaitijai, jis nusišypsojo ir šelmiškai atsakė: matys, matys. Prisiminiau Milano katedros skulptorius, kurie irgi kūrė statulas, kurių paprastas keleivis negalėjo matyti.

Kaip ir katedra, taip mažam miesteliui dar mažiau tinka buvusi seminarija, kur dabar yra Žemaičių vyskupystės muziejus su senienų likučiais iš XVIII ir XIX a. Jai vadovauja Varnių palikuonis Antanas Ivinskis. Girdėjau, kad Vaidotas Žukas yra pasiruošęs praturtinti šią kolekciją savo išgelbėtomis senienomis, surinktomis iš visokių pakampių ir gražiai restauruotomis. Tai būtų kilnus gestas šiam puikiam muziejui, kuriame dabar baigiama statyti milžiniška varpinė. Ji atrodo kaip pilies kuorai, pasiruošę atlaikyti šio ir kitų šimtmečių puolimus.

kanauninkas, nors niekad nebuvo išventintas į kunigus. Tai turbūt žymiausias ir vienintelis ispanas visoje Žemaitijoje. Rodos, Žemaitijoje jis parašė satyrą, skirtą Bonai Sforcai – vadina ją gyvate, mat įtikėtina, kad Bona užsigėdė Goštautų turto ir egzistuoja prielaida (nors nėra įrodymų), kad Stanislovas Goštautas buvo staiga nunuodytas. Toks likimas, regis, vėliau ištiko ir Barborą, Goštauto našlę ir karaliaus Žygimanto Augusto numylėtą žmoną. Bonos herbe pavaizduotas žaltys, todėl Roizijus ir žaidžia ta dviprasmiška idėja. Bonos pinklėms nebuvo galo, ir jos turtams pervežti neužteko visos Lietuvos ir Lenkijos vežimų... Sakoma, kad kai pirmas vežimas pasirodė Italijoje, paskutinis dar nebuvo palikęs Vilniaus.

Taigi Varniai staiga įgauna įdomią istorinę vertę. Tokią pat vertę įgauna ir šiandien mažai kam žinomas humanistas, kadaise slėpėsis tolimoje Žemaitijoje. Prieš daugelį metų buvau parašęs ilgą studiją, dedikuotą Vilniaus universiteto 400 m. sukakčiai, daugiau nei 80 puslapių ispanų kalba, Bolognos universiteto analams (Bologna, 1979). Bolognoje Roizijus apie 1541 m. baigė teisės mokslus. Trumpesnę versiją buvau parašęs „Aidams“ ir „Draugui“. Buvau pasiruošęs parašyti visą knygą, bet galų gale ta tema man nusibodo, ėmiausi kitų projektų. Dabar, po 30 metų, Medininkai staiga atvėrė naujas galimybes, ir projektas, pradėtas 1972 metais ir neužbaigtas 1979-aisiais, įgauna naują gyvybę. Pasikeitė Lietuva, pasikeitė Ispanija, pasikeitė ir mano požiūris į humanistinę XVI a. ir į katalikybės kovą su protestantais.

Roizijaus atsiradimo Medininkuose istorija tokia. Jo draugas Lietuvos Aukščiausiam Tribunole, J. Domanieviskis, su kuriuo Roizijus ruošė II Lietuvos Statutą (1566), deka, panaikintą Liublino Unijos, 1556 m. buvo paskirtas Medininkų vyskupu. Draugas nutarė pasiimti ir Roizijų, suteikė jam kanauninko titulą ir algą, nors Roizijus niekad nebuvo išventintas į kunigus. Taip Roizijus dvejus metus praleido Žemaitijoje. Jau išvykęs iš Žemaitijos, Alsėdžiuose parašė Medininkų bažnyčios konstituciją (1561), po metų – naują Medininkų bažnyčios konstituciją. 1564 m. Roizijus vėl turėjo grįžti į Medininkus – šįkart kartu su savo studentu iš Krokuvos, S. Narkuskiu, kuris mirė prieš išventinant jį vyskupu. Taip Roizijus pasiliko Vilniuje, čia sukūrė pirmąją teisės akademiją ir ėjo šv. Jono bažnyčios presbitero pareigas. Tačiau niekada nebuvo išventintas į kunigus, nes pagal legendą, jo tėvai nebuvo „seni“ krikščionys. □

Medininkai man buvo itin įdomūs, nes čia buvo užklydęs ispanų humanistas Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros), vienas iš antrojo Lietuvos Statuto redaktorių, Žygimanto I ir Žygimanto Augusto teisinis patarėjas. Tai gana svarbus humanistas, tokių Lietuvoje dar nebuvo – jis prisidėjo prie tarptautinio ir romėnų teisės išsilavinimo LDK. Man buvo itin įdomu pažiūrėti, kokių gėrybių tas ispanas ieškojo ir kà jis rado Medininkuose – čia jis buvo katedros

M. Valančiaus rezidencija Varniuose (šiuo metu rekonstruojama).

SIGITAS GEDA POEZIJA

* * *

Stačios akys medinių dievukų –
Ar ne mano,
Ne tavo akys?

Kaip arti jūs,
Protėviai mano!

Iš kelinto šimtmečio pėdus
Drasko vėjas nuo stogo?

Pėdos, pėdos,
Pėdos ir pėdos –
Žmonės
Ir jų dievai
Sustojo.

Tokios varnos,
Varnėnai
Juk buvo
Ir penktam, ir dvyliktam amžiuj.
Senis rudžiui sukalė būdą,
Rudžio balsas rudas ir amžinas.

Kaip arti jūs,
Protėviai mano!

Ganė karves
Ir kinkė arklius,
Kiek vaikų
Ir žirnių pasėjo.

Gerkit.
Melskitės.
Melskitės.
Gerkit –
Į mane kaip į žemę suėję.

JOTVINGIŲ ŽEMĖ

Parvažiavau namo gegužės mėnesį,
Ir aiškiai buvo galima matyti
Boružės, gulinčios po akmenėliais,
O prie upelių landžiojo karvytės.

Kvėpėjo alksnių luobu. Žmonės
Sodino bulves. Lyg kokia dvasia
Vaikai, arkliai ir traktoriai, ir kovarniai
Pleveno prie pat žemės, vagose.

Ten buvo vandenys. Mėnulio pusė.
Koplytstulpiai ir peršviestas genys.
Žalių šakų erdvėj paskleidę pušys.
Raudonas kaimas. Baltas gyvulys.

Ir visos šito krašto dienos –
Kaip jotvingiai ant didelių kalnų.
Gulėdamas tarp moterų ir diemedžių,
Klausiausi – šventas Jurgis vandenų.

Subėgę mano seserys ir broliai
Dar pasakyt norėjo man kažką.
Aš juos paglosčiau šviečiančia ranka.
Jau užė žalias ažuolo altorius.

BALTOJO ŠERMUKŠNIO RAUDA

I

Išdidžiajam
sutemų pasauly
blėso žiedas
vasarų šviesos,

aukso taurėj
degė begalinė
šimtabalsio
Dievo valanda,

ten bevardis skraidė kiparisas
viršum tyliai
skambančio vandens,

balto jaspio kūną palytėję,
lūpos tarė
sutemų žodžius...

II

begalinės
žemės
rododendras, –
aš kalbėsiu
vasaros naktį:

Viešpatie,
nuimk man šitą kaukę,
per šviesi man tavo valanda.

mano kaulai
vėjo išpustyti,
per aukšta man
jūra ir naktis,

kai išmuš
bebalsės žemės laikas,
leisk užmigt man
vasaros snieguos...

Sigitas Geda.

R. von Mangoldt nuotr.

* * *

Kas aš esu? – patartumėt, miruoliai
dulsvos spalvos, prikimysiu balsu.
Kas aš dabar, mano likimo broliai,
kas aš esu?

Kas aš esu, o šviesuliai sužibę,
o saule perkėlose debesų?
Kas aš esu, širpioji realybe,
o mano Dieve, kas toksai esu?

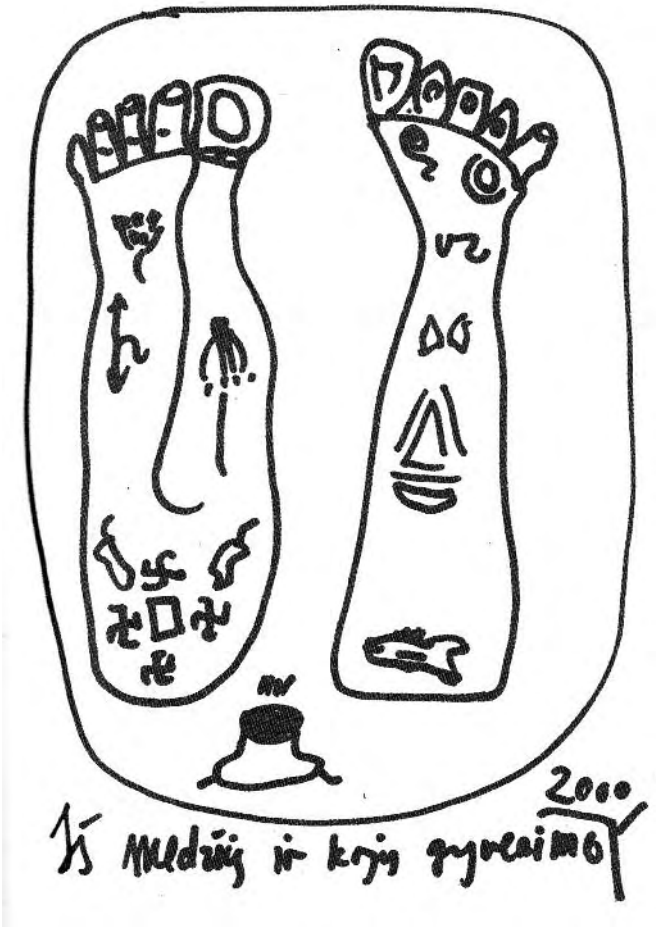
Vien kūnas, kraujas, akmenys ir akys,
daugybės sielų, sienų – savastis,
ji keičiasi man esant arba nesant –
lemtis?

Tatai, kas vėl ateina, girdi, vaikšto
sujungdama čia gaudulį visų
per amžius amen srūvančių paveikslų, –
žemėtais žemės akiniais esu.

JUSTINIŠKĖSE

J.L.B.

Kai sunkią galvą pakeliu nuo knygos,
įrėmintą balkono kvadrato,
regiu – žolė, ją ėda žemės ligos,
daiktai ir žmonės, bėgantys bėgte.
Tai viskas. Kartais netgi banalu,
kaip šios eilutės, dailiai inkrustuotos,
tarsi kvadratas, tarsi žalias plotas
pas Dievą sau prašytusi namų.
Žinau, jog viskas telpa kvadrato,
kaip veidrody – įžiūrima ir gyva,
kaip atspindys šio vakaro vėlyvas;
esu muselė, knygoj užversta.
Didingi, išmintingi tie kvadratai
ir elipsės, kurių beveik nematom.

S. Gedos piešinys iš knygos „Sokratas kalbasi su vėju”.

Kazimierą Kymantaitę prisimenant

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

Šių metų birželio pabaigoje, per pačias Petrinės, Kazimierai Kymantaitėi – įžymiai lietuvių režisierėi, aktorei, skaitovei, spalvingai asmenybei – būtų sukakę šimtas metų. Ji pati būtų nustebusi ir, gudriai šyptelėjusi, žemaitiškai paklaustų: „A čia daug, a čia par mažą?“ Ji ir išgyveno kone devyniasdešimt metų, veikli, visuomet kupina energijos ir sumanymų. Kymantaitės asmenybę ir jos nuveiktus darbus galima būtų vertinti įvairiausiais aspektais. Tad ieškau bendro vardiklio, jungties, kuri leistų daugybę drauge išgyventų įspūdžių, išgyvenimų, juokingų nuotykių ir reikšmingų jos gyvenimo įvykių sutalpinti po vienu stogu.

Vieną dieną, sėdėdama prie marių Nidoje, tą jungtį atradau: *meilė*. Taip, jos meilė savo tėvynei Lietuvai ir gimtiesiems Kuršėnams, savo giminei – vaikams ir anūkams bei draugams, o taip pat įvairaus plauko globotiniams, kurių niekad netrūko (čia turiu galvoje žmones) ir, aišku, meilė teatrui, literatūrai, pirmiausia – lietuvių literatūrai, – buvo didžiausia veiklos skatintoja. Ir meilė gamtai, nuo kurios Kymantaitė niekuomet nebuvo atsiskyrusi. Ji mėgo visokį orą, visokį vandenį, dar prieš karą buvo buriuotoja; nežinau, ar galėčiau ją pavadinti plaukike, bet vandenyje nardė kaip žuvis, visa galva, jame ilsėjosi, mėgavosi juo, kad ir koks šaltas būtų. Ji mėgo daug vaikščioti, gėrėtis miško kvapais, paplūdimyje – voliotis smėlyje kaip koks ruonis. Gal todėl, kad gamtoje jautėsi kaip namie, ji priklausė nesenstančių moterų padermei.

Man teko laimė Kymantaitę pažinoti daug metų ir iš arti – vaikystėje draugavo tėvai su pirmąja Kymantaitės šeima, o vėliau ir iki šiol – vaikų karta. Kartą pamatęs Kazimierą – gyvenime ar scenoje – jos nebepamirši ir su niekuo nesupainiosi. Pilkokoje sovietmečio minioje ji skyrėsi viskuo – savo išore, gyvensena ir mąstysena. Mėgo rengtis keistai – kaimišką apavą derindama su miestietišku drabužiu, žiemą galėjai ją sutikti apsiavusią raštuotom vilnonėm kojine ir klumpėm, mėgo kaimiškas skraistes, skaras. Šių Lietuvos teatro mėgėjai, kuriuos Kazimiera visuomet globojo, jai gausiai pridovanodavo. Būdama kultūros ministro Juozo Banaičio žmona, ji kartą susilazino (berods su režisieriumi Juozu Miltiniu), lažybas pralaimėjo ir nusiskuto galvą plikai, – tokia buvo sąlyga... Mėgo dažyti plaukus oranžine spalva ir vaikščioti sušiauštais lyg kokia pankė. Buvo bohemiška, kupina išmonės, mėgo vaišinti ir vaišintis. Mėgo vyną. Ne kartą teko skanauti Kymantaitės „firminės“ kiaušininės, paleistos ant kaimiškų lašinukų ir pabarstytos žaliais jaunų svogūnėlių laiškais. Kartą buvau pakviesta gan ankstyvą rytą padėti surengti pusryčius atvyksiantiems Juozui Miltiniui ir Vaclovui Blėdžiui. Prie įžymiosios kiaušininės dar buvo baltas sūris, kaimiška duona, kava ir, aišku, konjakas. Kai pokalbių temperatūra smarkiai pakilo, svečiai apdairiai užsiskė taksi ir, širdingai padėkoję, nurūko. Mat ginčytis su Kymantaitė nebuvo taip jau paprasta, ji mokėjo ir susikivirčyti ne juokais, ir net išdėti tave į šuns dienas, ieškodama skaudžiausios vietos įžeisti...

Visos tos keistenybės ir bohemiškas gyvenimas netrukė jai rimtai ir su meile dirbti bei laikytis tvarkaraščio. Tai paliudytų atliktų darbų gausa. Nepaisant plačiašakės veiklos ir populiarumo, Kymantaitė nebuvo pasipūtusi, nesijautė primadona, nenorėjo įtikti ir būtinai visiems patikti. Atgaivą ji jautė kitur ir mėgdavo sakyti: „Man nesvarbu valdžios suteikti vardai ir apdovanojimai. Aš **esu** liaudies artistė – mane visa Lietuva pažįsta.“ Ir tai – šventa tiesa. Originalūs buvo jos vaidmenys teatre, kine, televizijoje – nuo svarbiausių iki visiškai mažutėlių. Ji nemėgo grimo,

bet jos originalus, lyg iš me-džio išskaptuotas veidas su žemaičių bajorų bruožais kažkoku ypatingu būdu prisitaisydavo prie kiekvieno vaidmens. Vidumi. Ji mėgo vaidinti epizodinius vaidmenukus, jos ekrane ar scenoje trumpam pasirodęs personažas – kokia senutė, čigonė ar „samagono“ pardavėja – buvo nupildyti tiksliai, jautriai, su visa gyvenimo patirtim. Dažnas tų vaidmenukų net teksto neturėjo. Pameniu senos čigonės įdėmų, liūdną žvilgsnį į Karmensitą – tokių istorijų ji daug buvo mačiusi ir žinojo, kuo tos aistros baigsis... Beje, savo spektakliuose mėgo užimti ir „neznaimius“, neišbandytus aktorius. Ne vieną iš tokių „neznaimių“ moterų išvedė į primadonas (Lidiją Kupstaitę, suvaidinusią Katrę „Marčioje“, Janiną Berūkšytę – Veroniką „Paskenduolėje“), o taip pat „atidengė“ sau ir mums vyrus – Napoleoną Naką – Žaldoką, Juozą Kanopką – Sidabrą nemirtingoje muziejinėje „Žaldokynėje“ ir daugelį kitų. Balio Sruogos „Milžino paunksmėje“ ji parodė, kaip du skirtingi aktoriai – Henrikas Kurauskas ir Juozas Meškauskas – gali suvaidinti tragiškąjį karalių Jogailą... Apie tai esu plačiau rašiusi Kymantaitėi skirtoje monografijoje, išleistoje prieš ketvirtį amžiaus.

Ji buvo ir ypatinga skaitovė, galėjusi skaityti valandų valandas mintinai jos mylimą įvairių tautų poeziją ir prozą lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių kalbomis. Skaityti galėjo bet kur – pakyloje, namuose, paplūdimyje, kad tik būtų kas klauso. Ji jautė kūrinio visumą, žodžio svorį, spalvą, kalbos ritmą ir skaitė, žinodama, ką ir vardan ko skaito. Sako: „Skaitai Kafką? O tu paklausyk, kaip Vaižgantas rašo apie du juodvarnius, baisius įvykius nuspėdamas...“ Ir pradeda skatytį iš „Dėžių ir Dėdienių“. Niekad nepamiršiu ir vakaro senijoje Nidos girininkijoje, pas Krištapavičius, kai sukvietusi savo atostogaujančius draugus prie stalelio po senomis pušimis ir alyvų krūmais, taip pat girininko familiją, poetą Albiną Žukauską ir, aišku, Kazimierą Kymantaitę, turėjau malonumo matyti sujaudintus, pakilusio virš marių mėnulio apšviestus klausovų veidus. Retsykiais pūstelėjęs vėjelis blaškė žvakių liepsnas lyg vėles (beje, mūsų stalielis stovėjo prie pat senos vokiškos kapavietės), svajingai skambėjo Kazimieros ir poeto balsai...

Kazimiera Kymantaitė nuolankiai mylėjo teatrą; ji darė viską, ko reikėjo scenai, lietuvių scenai: kai stigo režisierių, ji pradėjo režisuoti (juk Borisas Dauguvietis po karo netrukus mirė, o Romualdas Juknevičius „už formalizmą“ buvo „iš-tremtas“ į Telšius), kai stigo lietuvių dramaturgijos ir mūsų teatras buvo visokiais būdais rusinamas, ji ėmėsi rašyti ir statyti scenoje lietuvių klasikų žymiausių kūrinių inscenizacijas. Tokias, kaip Žemaitės „Marti“, Petro Cvirkos „Žemė maitintoja“ ir „Meisteris ir sūnūs“, Antano Vienuolio „Paskenduolė“... Pokario ideologai iš visų jėgų stengėsi formuoti kūnu ir dvasia „tarybinį“ teatrą, akiai paklūstantį „sorealizmo“ reikalavimams. Tai buvo žmonių trėmimo, visuomenės ideologinio „valymo“ metas. Baimės metas. Jeigu kas nors ir turėjo tuo metu teatre kokią programą (mat pagrindinės „programos“ buvo nuleidžiamos iš viršaus) – tai Kazimiera Kymantaitė. Ši viešai nedeklaruota programa buvo suformuota jos pasaulėžiūros, pažiūrų, dvasinio poreikio. Aišku, neapsieita be kompromisų (statė Aleksandro Gudaičio – Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybę“, Juozo Baltušio „Anksti ryteli“ ir kt.) – jų niekas neišvengė. Bet ar ne svarbiau tai, kad Kazimiera pa-

K. Kymantaitė ir A. Girdzijauskaitė 1982 m.

laikė jaunuosius talentus, pavyzdžiui, Kazimierą Sąją, kurio net keturias pjeses – „Silva studentauja“, „Nerimą“, išymųjų parabolinių dramų triptiką „Oratorius“, „Maniakas“, „Pranašas Jona“ bei „Dilgėlių šilką“ (Kauno dramos scenoje) – ji pati ir pastatė. Triptikas, primenantis valdžiai „nusidėjusio“ Slawomiro Mrozeko modernią dramaturgiją, buvo kaip mat iš repertuaro cenzūros išimtas ir net jokios recenzijos nesulaukė... Kas galėtų išdrįsti rašyti? Kokiais žodžiais galėtų įvardinti nedviprasmiškas Sąjos užuominas apie sovietinio gyvenimo absurdiškumą?

Vykdydama savo misiją – nagais ir dantimis palaikydama teatro lietuviybę lietuvybei nepalankiomis sąlygomis – Kazimiera Kymantaitė kūrė savo teatrą teatre, kurį su tam tikromis išlygomis galima būtų įvardyti kaip *liaudišką teatrą profesionaliame teatre*. Kuo reiškėsi tas liaudiškumas? Pirmiausia – repertuaro pasirinkimu, o taip pat – režisūros maniera, atsiskleidžiančia spektaklio kompozicijoje, kurioje svarbią vietą užima panoraminiai vaizdai su triukšmingomis, dekoratyviomis masinėmis scenomis, liaudiško (kartais dar suvenyriškai liaudiško) tipažo kūrimu, scenografija, dažniausiai pabrėžiant tai, kas visiems žinoma, išryškinant būdingiausius bruožus (Boriso Dauguviečio „Žaldokynėje“ – panorama su rugių lauku, klėties pjūvis, „Paskenduolėje“ – išilginis bažnytėlės pjūvis, Justino Marcinkevičiaus „Kraujuje ir pelenuose“ – siluetinė kaimo panorama fone, po sudegimo pavirstanti kryžių–kalvijų mišku ir t.t.). Jokių rebusų – viskas atpažįstama, nors forma nuo natūralizmo slinkosi modernaus įvaizdžio link. Šiuo požiūriu Kymantaitės vaisingai bedradarbiauta su scenografe Juzefa Čeičyte. Taip atsitiko ir su spektaklių muzika: nuo buitinės, pačių aktorių atliekamos „Marčioje“ ar „Žaldokynėje“, ji rutuliojosi iki giliai turiningos Broniaus Kutavičiaus muzikos Balio Sruogos „Milžino paunksmėje“, kurią Kymantaitė pastatė jau brandaus amžiaus būdama.

Džiugu, kad Kazimieros Kymantaitės šimtmetį minint pasirodė ir jai skirta nauja įsidėmėtino pavadinimo knyga – „Reikalauju kūrybos laisvės“ (2009, Vilnius, „Žuvėdra“, 380 p. su ill.), kurią iš autentiškų Kymantaitės tekstų, ją pažinojusių žmonių ir kolegų prisiminimų, straipsnių bei laiškų sudarė Bernadeta Markevičienė, po karo drauge su Kymantaitė studijavusi Vilniaus universitete lietuvių literatūrą, bei aktorė Agnė Gregorauskaitė, Kymantaitės duktė. Knyga, kurioje visu ūgiu matome įžymiąją artistę ir režisierę, sudomins platų skaitytojų ratą, bus reikalinga ir studijuojantiems teatro istoriją, nes prisiminimai geriausiai perteikia laikmetį, kultūrinį kontekstą, kelia naujus klausimus. □

„Draugas“ neįsijaučia metų naštos

LAIMA APANAVIČIENĖ

Kad laikraščiai sensta greitai, žinome visi. Daugelis mūsų, perskaitę laikraštį, išmetame jį į šiukšlių dėžę. Tiesa, yra tokių, kurie renka laikraščių iškarpas ar pasilieka jam reikalingą ar patikusią numerį atminčiai, bet tokių skaitytojų nedaug. Atrodytų, koks čia įdomumas tie seni laikraščiai! Ir jie klystų. Tuo įsitikinome ir mes, parodos, skirtos „Draugo“ šimtmečiui, ruošėjai. Pasirodo, straipsniai, nuotraukos neretai tampa istorija – seni laikraščiai gali mums labai daug papasakoti. Tad nors parodos tikslas buvo papasakoti apie šiais metais šimtmečio sulaukusį „Draugą“, kartu prisiminėme ne tik mūsų mažos tautos, bet ir viso pasaulio istoriją.

Parodą, kaip vieną iš dienraščio šimtmečiui skirtų renginių, surengti sumanė Draugo fondo tarybos pirm. Marija Remienė. Šios parodos atidarymo metu vyko ir šiai daliai skirtas simpoziumas. Kadangi simpoziumo medžiaga jau paskelbta laikraštyje, todėl ši kartą pasidairykime po Čiurlionio galerijos sales Jaunimo centre, Čikagoje.

Parodos organizatoriams – dienraščio „Draugas“ redakcijai, Draugo fondui, dienraščio fotografui Jonui Kupriui ir Čiurlionio galerijai teko gerokai pasukti galvą, kaip šią parodą suruošti. Ar bus įdomu atėjusiam žiūrovui žiūrėti į senus laikraščio puslapius? Kaip ir kokius rodinius parinkti parodai? Šie ir kiti klausimai nedavė ramybės rengėjams. Tačiau, kaip sakoma, įmestas į vandenį, turi plaukti. Ir „plaukėme“ – gegužės 3 d. paroda buvo atidaryta.

Į parodą, kuri veikė iki š. m. rugsėjo mėnesio, atėję žiūrovai galėjo „perskaityti“ visą „Draugo“ istoriją – nuo laikraščio gimimo iki šių dienų.

„Musu noru yra padaryti 'Draugą' tikru ir itekmingu vadovu Amerikos lietuviams katalikams ju viešuose reikaluose, o tu reikalu juk yra daugybė: organizacijos, apšvieta, politika ir šimtai kitų daiktų“, – apie savo norus pirmajame leidinio numeryje rašė leidėjai: kun. Antanas Staniukys-

nas, Amerikos Kunigų Vienybės organizatorius, šios draugijos pirmininkas, „Draugo“ steigėjas bei pirmasis leidinio redaktorius kun. Antanas Kaupas. Jų nuotraukomis prasideda parodos ekspozicija. Nuo sienų žvelgia ir kun. Feliksas Kudirkas, Marijonų vienuolijos vyresnysis, kun. (vėliau vyskupas) Pranciškus Petras Būčys, pirmasis „Draugo“ redaktorius, perėmus dienraštį leisti vienuoliams marijonams. Tai šių žmonių sumanymo, išvalgumo, supratimo dėka Wilkes-Barre, Pennsylvania, 1909 m. liepos 12 d. išleistas tada dar savaitraščio pirmasis numeris.

„Jau leisti pradėdame 'Draugą' / Tą sunu musu rupeciu. / Tegul jis didis mums užauga, / Nors gimęs žemėje svečiu“, – sueiliavo pirmojo leidinio numerio pirmajame puslapyje inicialais pasirašęs J. K.

Gimęs svečioje žemėje, „kūdikis“ augo. Truputį ūgtelėjęs jis persikėlė į Čikagą (1912 m. liepos 4 d.). „Draugui“ dar keletą kartų teko keisti savo namus, kol galų gale juos priglaudė broliai marijonai. Jų pastate „Draugas“ gyvena jau 50 metų. Deja, atrodo, kad ir iš čia teks greitai išsikraustyti.

Iki 1916 m. leistas kas savaitę, nuo 1916 m. balandžio 1 d. laikraštis pasirodo kiekvieną dieną, išskyrus pirmadienį ir sekmadienį. Keitėsi ne tik „gyvenamoji vieta“, ne kartą keitėsi ir leidėjai: 1909–1916 m. „Draugą“ leido Kunigų sąjunga, 1916–1918 m. – „Draugo“ spaudos bendrovė, o nuo 1920 m. rūpintis „Draugu“ pradeda vienuoliai marijonai. Šiuo metu „Draugą“ leidžia Lietuvių katalikų spaudos draugija. Visa tai sužinai, apžiūrėdamas parodos nuotraukas, iškabintas pirmojoje galerijos salėje.

Kitoje salėje, ant sienų – įvairių metų pirmųjų „Draugo“ puslapių nuotraukos. Čia jau ne tik „Draugo“, bet ir Lietuvos istorija – A. Smetonos mirtis, iš DP stovyklų atvykstančių lietuvių sąrašai (šie stendai susilaukė ypatingo lankytojų dėmesio. Kai kurie žiūrovai sąrašuose rado savo giminaičių pavardes), Nepriklausomybės atgavimas. Ir, žinoma, viso pasaulio istorija – Pirmojo pasaulinio karo pabaiga, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas ir t.t. Šimtą metų dienraštis „Draugas“ rašė apie lietuvių gyvenimą pasaulyje, gynė krikščionišką mintį, būrė draugėn naujai atvykstančiuosius.

Toje pat salėje įrengti ir du stendai ilgiausiai dirbusiems vyr. redaktoriams – Leonardui Šimučiai, redagavusiam „Draugą“ 41 metus, ir kun. Petriui Garšvai,ėjusiam šias pareigas nuo 1963 metų iki mirties 1993 m. Stenduose – asmeniniai

šių redaktorių daiktai, susirašinėjimo laišakai, apdovanojimai. Šiuos stendus padėjo paruošti Lituanistinių tyrimo ir studijų centro archyvo darbuotoja Kristina Bareikienė ir archyvų direktorė Skirmantė Miglinienė.

Trečiojoje salėje – dienraščio priedų, kurių per visą gyvavimo laiką buvo nemažai, nuotraukos bei nuotraukos iš pastarųjų metų „Draugo“ gyvenimo.

Parodoje išryškėja ir kita su dienraščiu susijusi veikla. Parodoje prisiminti kasmet „Draugo“ skelbiami romano konkursai – ant pakyls išdėstytos premijuotos knygos, kasmet ruošiami koncertai ir pokyliai lėšoms telkti. „Draugo“ spaustuve išspausdinta daugybė knygų, įvairiausių žurnalų, parodų katalogų, koncerto programų. Žiūrovams įdomūs ir kiti rodiniai – kažkada naudotos klischės, metalinės raidės, sena vieno iš redaktorių rašomoji mašinėlė.

Iki rugsėjo Čiurlionio galerijoje vykusio paroda lankytojams ne tik priminė istorinius įvykius, bet ir parodė, kaip per tą laiką keitėsi laikraščio turinys, išvaizda, kalbos kultūra bei naujienų pateikimas.

Prieš šimtą metų „Draugą“ įkūrė pasišventėliai gal net nenumatė, kad jų įkurtas laikraštis kada nors švęs savo šimtmetį. Ir ne tik švęs, bet ir bus skaitomas visuose penkiuose pasaulio žemynuose gyvenančių lietuvių, kad šimtmečio proga jis bus gražiai paminėtas Lietuvoje. Šių metų kovą 19 d. Kaune, Išeivijos institute, veikiančiame prie Vytauto Didžiojo universiteto (VDU), surengtoje dviejų dienų konferencijoje „Lietuvių išeivijos spauda: istorija ir dabartis“ vienoje iš sekcijų buvo nagrinėjama tema – „Draugo“ dienraščio praeitis ir ateities perspektyvos“, o liepos 9 d. Nacionalinėje galerijoje, Vilniuje, buvo pristatyta „Draugo“ šimtmečiui skirta knyga „Draugui–100. Už tikėjimą ir lietuviybę“.

„Draugo“ 100-mečio paroda jau iškeliavo į Lietuvą. Padedant Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės spalio 14 dieną ji bus atidaryta Vyriausybės rūmuose. Po mėnesio ji persikels į LR Seimą, o dar vėliau – į Vytauto Didžiojo universitetą Kaune.

Manome, kad Lietuvos žiūrovui bus tikrai įdomu daugiau sužinoti apie lietuvišką laikraštį, kuris šimtą metų buvo ištikimas Lietuvos laisvės, krikščionybės ir lietuviybės idealams. „Draugas“ niekad neatitrūko nuo lietuviško ir pasaulinio gyvenimo, todėl švęsdamas savo gražų jubiliejų, jis neįsijaučia nė mažiausiu išsissėmimo ženklu. □

„Rašymas man yra lietuviškųjų vertybių išsaugojimas“

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Šiuos žodžius yra parašęs profesorius, vienas žymiausių išeivių rašytojų, dramaturgas, literatūros kritikas, žurnalistas, nusipelnęs visuomenės ir kultūros veikėjas Algirdas Jeronimas Landsbergis (1924–2004), išgyvenęs daugiau nei penkiasdešimtį metų Niujorke. Minint A. J. Landsbergio 85-ąjį gimtadienį Maironio lietuvių literatūros muziejuje duris atvėrė jam skirta paroda. Pirmą kartą per archyvinę medžiagą Lietuvos visuomenei plačiai ir išsamiai pristatoma rašytojo kūryba, kultūrinė ir visuomeninė veikla. Parodą parengė šio straipsnio autorė ir dailininkė Inga Zamulskienė.

Rašytojo archyve esančios fotonuotraukos, laišakai, rankraščiai, dokumentai, knygos atskleidžia iki šiol nežinomą jo veiklą Lietuvoje. Vienas šalia kito rikiuojasi darbai, atsiveria daugiaplanė kultūrinė, visuomeninė veikla, turtingas įvairaus žanro kūrybinis palikimas. Nuoširdžiausius padėkos žodžius tariame rašytojo Šeimai bei Algimantui ir Teresei Landsbergiams, kurie surinko, persiuntė ir atvežė ypatingai vertingą kultūros paveldą. Rašytojo rinkinys, perduotas į Maironio lietuvių literatūros muziejų jo žmonos Joanos, sūnų Pauliaus bei Jono ir rašytojo brolio Algimanto bei jo žmonos Teresės, tapo tyrinėjimo objektu.

A. J. Landsbergis – vienas iš nedaugelio išeivių rašytojų, rašiusių anglų ir lietuvių kalbomis. Kūrybinis derlius gausus. A. J. Landsbergis yra išleidęs vieną romaną „Kelionė“, už kurį jam buvo paskirta „Draugo“ romano premija; du novelių rinkinius „Ilgoji kelionė“ bei „Muzika įžengiant į neregėtus miestus“. Pastaroji knyga buvo apdovanojama Lietuvių rašytojų draugijos premija.

Mėgstamu jo kūrybos žanru tapo drama: sukūrė pjesių, komedijų, farsą, mistinių vaidinimų, kurie buvo išleisti atskiromis knygomis. Svarbesni A. J. Landsbergio kūriniai parašyti teatrui: pjesė „Stiklinis kamuolys“ (1954), dramatinė poema „Vėjas gluosniuose“ (1958), siurrealistinė komedija „Meilės mokykla“ (1965), vienaveiksmis farsas „Barzda“ (1966). A. J. Landsbergio kūriniai buvo verčiami į įvairias kalbas, pjesės statomos Amerikoje, Afrikoje, Australijoje, Čekoslovakijoje ir Lietuvoje. Drama „Penki stulpai turgaus aikštėje“ buvo ypatingai populiari: išversta į 7 kalbas. Ši pjesė buvo pastatyta Brodvėjaus, Čikagos, Toronto, Kauno dramos teatruose. Šią dramą anglų kalba pastatė „Gate theatre“, „Off-off Broadway“ trupė „Stone soup Theatre arts“. 1961 metais drama „Penki stulpai turgaus aikštėje“ buvo pastatyta Chicagos Community teatre, parodyta Čikagos televizijoje, pastatyta Strathfelde. Lietuvos žiūrovai yra matę jo pjesę „Penki stulpai turgaus aikštėje“, kuri buvo pastatyta Kauno dramos teatre (režisavo V. Balsys). Pjesė „Vėjas gluosniuose“

buvo sėkmingai suvaidinta Melburne „Lietuvių dienų“ metu. Lietuvoje „Idioto pasaką“ pastatė režisierius G. Varnas Juozo Miltinio dramos teatre.

A. J. Landsbergis buvo veiklus kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. Jis parengė gausybę straipsnių politinėmis, istorinėmis, kultūrinėmis temomis, reportažų „Laisvosios Europos“ ir „Amerikos balso“ informacinėms agentūroms. Daugiau nei dvidešimtį metų Fairleigh Dickinsono universitete, kuriame jam buvo suteiktas profesoriaus vardas, jis skaitė paskaitas mitologijos, teatro, literatūros temomis. Išėjęs į pensiją, įsteigė „skraidantį universitetą“: rašė paskaitas kultūros ir literatūros, politinėmis temomis bei skaitė jas bibliotekose, universitetuose, knygynuose. Gausus rankraštinis palikimas byloja, kad šiuos darbus galėjo atlikti neeilinis žmogus, spalvinga ir talentinga asmenybė. Jam apibūdinti tiktų jo paties pasakyti žodžiai: *nėra didelių ir mažų tautų literatūrų, literatūrą kuria asmenybės*. A. J. Landsbergis buvo spalvinga ir neabejotinai talentinga asmenybė. Už nuopelnus Lietuvai jis apdovanotas LDK Gedimino V laipsnio ordinu.

Gimęs birželio 23 dieną Suvalkijos lygumų krašte Kybartuose, vėliau kėlėsi su tėvais į Seredžių, Ariogalą, Birštoną. Seredžiuje gimė jo bro-

lis ir sesuo – dvyniai Algimantas ir Gražina. Tėvai norėjo suteikti vaikams geresnį išsilavinimą ir persikėlė gyventi į Kauną (tuometinė laikinąją sostinę).

A. J. Landsbergis mokėsi Kauno Jėzuitų gimnazijoje, kurioje vyravo griežta drausmė, ypatingas dėmesys skirtas mokymuisi. Tačiau buvo plėtojama ir įvairi kultūrinė veikla: veikė teatro, literatūros būreliai, sporto rateliai. Šioje gimnazijoje mokėsi ir ją baigė vėliau žymiais žmonėmis tapę Julius Kaupas, Česlovas Grincevičius, Žibuntas Mikšys, Vladas Adamkevičius (Leonas Lėtas), Vladas Šaltmīras. Šešiolikmetis jaunuolis gimnazijoje *atrado literatūrą ir sceną*, jau tuomet žinojo, kad *rašys gražias istorijas ir pjeses*.

Baigęs gimnaziją įstojo į VD universitetą (1941–1943), studijų objektu pasirinkdamas

lietuvių kalbą ir literatūrą. Vaikystėje ir paauglystėje subrandintos lietuviškos vertybės buvo puoselėjamos ir tapo A. Landsbergiui atrama sunkiausiuose gyvenimo situacijose

Traukdamasis kartu su tėvais nuo raudonojo maro, dvidešimtmetis jaunuolis atsidūrė Vokietijoje. Gyveno Kaselio, Vysbadeno stovyklose. Mainco universitete studijavo anglistiką ir romanistiką, dėstė anglų ir vokiečių kalbas

lietuvių gimnazijose. Skurdoka stovyklinė butis – nuolatinis gyvenimas pusbadžiu, gerokai nuėsioti rūbai ir nusidėvėję batai – neužslopino jaunatviško entuziazmo ir kūrybos troškulio. Apibūdindamas gyvenimą Vokietijoje, A. Landsbergis autobiografijoje rašė, kad *džiaugėsi naujais pasauliais, penkerius metus smaguriavo uždraustais „estetiniais vaisiais“*. Tų „estetinių vaisių“ paieška buvo sunki ir neretai skausminga. A. J. Landsbergis, kaip ir daugelis kūrėjų, savo kelią pradėjo eilėraščiais, kurie buvo atspausdinti 1947 metais „Žiburiuose“.

Kaselyje A. J. Landsbergis kartu su broliais Jonu ir Adolfu Mekais, Vladu Šaltmīru bei Vladu Adamkevičiumi sumanė leisti avangardinį žurnalą *Žvilgsniai*. Jaunuosius ir entuziastingus kūrėjus vienijo meilė teatrui, dailei, literatūrai ir šis žurnalas buvo sumanytas „supurtyti“ ramų literatūrinį gyvenimą. Tokio tikslo Nepriklausomoje Lietuvoje siekė K. Binkis, leisdamas žurnalą *Keturį vėjai*, kuris tuomet irgi siekė *„įpūsti naują kūrybinę ugnį“* į tradicinę lietuvių literatūrą. Naujo meno, naujos formos, modernaus stiliaus paieškos ir atvedė jaunuolius prie avangardinio žurnalo sukūrimo. A. J. Landsbergis *Žvilgsnių* žurnalui pateikė ne tik savo originaliosios kūrybos, vertimų, bet čia buvo atspausdinti ir jo – literatūros kritiko – pirmieji rašiniai. Žurnalo numeracija pasibaigė 4-uoju numeriu. Daugiau žurnalas nepasirodė.

Iš nuotraukų, esančių parodoje, į mus žvelgia kupinas svajonių gimnazistas; mąslus ir kūrybingas VD universiteto studentas; pavargęs, bet vilties ir tikėjimo sklidinas DP stovyklos gyventojas. Eksponuojami A. J. Landsbergio dokumentai liudija apie Jėzuitų gimnazijos baigimą, studijas VD bei Kolumbijos universitetuose. Pastarajame sėkmingai parašė ir apsigynė magistrinį darbą apie Bertoldo Brechto ir Paulio Claudelio epines dramas. („The epic drama of Bertolt Brecht and Paul Claudel“).

Rašytojo vaikystė.

A. Landsbergis pasirašo savo knygą kultūrinės vakaronės metu Čikagos Jaunimo centre.

J. Kuprio nuotr.

Tęsinys kitame numeryje.

Jos širdyje gyveno trys meilės

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Negali būti... Dar tik pernai sostinėje, Radvilų rūmuose, vyko retrospektyvinė tapybos ir piešinių paroda „Įminti žmogaus mįslę“, o štai š. m. liepos 23 d. žymi portretistė, monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos meistrė Sofija Veiverytė apleido gyvenimo molbertą. Gimusios 1926 m. Kauno apskrityje, Veiverytės gyvenimas pasižymėjo plačiais užmojais, buvo paženklintas kūrybinio produktyvumo, atkaklaus darbo, reiklumo sau ir kitiems. Ji mokėsi pas pačius žinomiausius prieškario Lietuvos dailininkus ir pati po savo sparnu pokariu išugdė nemažai jaunų gabių kūrėjų. Garbingų apdovanojimų ir premijų laureatė, vienintelė moteris sovietmečiu pelniusi profesorės vardą, Veiverytė yra daugelio išpūdingų freskų ir drobių autorė. Septintajame dešimtmetyje pradėjusi kurti portretus, dailininkė iki pabaigos liko ištikima šiam žanrui. Šis straipsnis – tai keletas štrichų Sofijos Veiverytės portretui – jos pačios žodžiais ir iš kuklaus autoriaus asmeninių prisiminimų.

„PATS DIDŽIAUSIAS ŽMOGUS PASAULYJE YRA PROFESIONALAS“

Dailininkės mokinys Andrius Valius savo prisiminimuose pasakoja, kad diplominiam darbui norėjo kurti Donelaičio portretą, o teko – Gorkio (tokios buvo sovietmečio realijos!). S. Veiverytė jį guodė, teigdamą, kad svarbiausia būti profesionalu.

„Profesionalumas yra toks instrumentas, per kurį gali surasti ir atskleisti save. Tai nėra kad aš maunu Tave ant savo kurpaliaus, kaip daugelis dėstytojų daro, bet ieškau individualybės. Profesionalumas padeda atskleisti individualybę, todėl kad profesionalumas yra plačiausio diapozono technika. Imkime tapybą. Vienas dažas, viena spalva – atrodo – na ir kas čia? Bet jei tu suprasi kas tai yra, jeigu mokėsi valdyti tai profesionaliai – tai padės tau atsiskleisti ar dar geriau pasakius – surast save... To instrumento apvaldymas – būtinas. Piešinys turi begalę visokiausių priėjimų. Tu gali piešti įvairiausiom technikom. Sako, studentams nereikia piešimo. Dieve mano! Aš pati pasidarau daug piešinių, o tik paskui imu tapyti. Juk aš piešiniuose turiu užfiksuotą tokį įvaizdį, kokį pamačiau bendraudama su žmogumi. Tada aš galiu pradėti galvoti apie tapybą ir taisyk nenoriu, kad pats modelis būtų prieš akis. Taip kad pieši-

nys – būtinas. Atsisakyti piešinio – reiškia neturėti praktiškai nieko“ (iš 2008 m. radijo interviu).

Dailininkės kūryboje išskiriamos trys sritys: monumentalioji dailė, molbertinė tapyba ir piešinys. Jos įtakojo viena kitą ir gimdavo ryškūs, įtaigūs, saviti kūriniai: figūrinės kompozicijos, portretai, kuriuose ryškus autorės sugebėjimas perteikti vaizduojamo asmens dvasios būseną, monumentaliai ir drąsiai apibendrinti psichologinį tipą. Kartais autorė naudodavo grotesko, deformavimo, neišbaigtumo raišką, kartu pabrėždavo, matyt, jos mėgstamą stipraus, gražaus idėją (V. Gečo 1966, A. Savicko 1968, J. Domarko 1976 ir kitų portretai). Ji sukūrė ir grupinių portretų – „Dirbtuvėje“ 1975, „Kino operatoriai“ 1977, „Tapytojai“ 1985. Manau, daugelis mūsų, kurie lankėsi Vilniuje, atsimena jos monumentinių tapybos darbą „Aktoriai“ Akademinio dramos teatro fojė.

Nuo devintojo dešimtmečio Veiverytės kūryboje atsiranda romantizuoti žvėrių, žirgų motyvai, istorinės temos („Durbės mūsų“ 2003). Atsiskleidžia improvizacinė dailininkės prigimtis, minkštėja linijų plastika. Menininkė domisi istorinėmis asmenybėmis – Žygimantu Augustu, Barbora Radvilaite, Vytautu Didžiuoju ir kitais. Puikūs jos kameriniai moterų menininkių portretai – „Jurga Ivanauskaitė“, „Irena Milkevičiūtė“ (abu 1998).

„ATLEISKITE, MOLIŪGŲ AŠ NETAPAU...“

1983 m. gegužis. 35°C beprotiškai šutina Vilniaus grindinį. Net vargšas „pripratęs prie karščių“ čikagietis, atvykęs į Lietuvos sostinę, negali priprasti prie vietinių orelių. Bet manyje ne oreliai kunkuliavo. Išdrįsau prisistatyti pas Antakalnyje, Kuosų gatvėje gyvenusią žinomiausią Lietuvos portretistę. Jaučiausi tarsi pakliuvęs į dangų – prisipažinsiu, jog S. Veiverytės kūrybą tiesiog dievinau (pažinau ją lankydamasis Vilniuje, o vėliau ir iš dailėtyrininkės Nijolės Tumėnienės 1986 m. monografijos). Juk profesorė nepabūgo kapitalisto amerikono ir ne tik išleido per slenkstį, bet iškart čiupo anglies pieštukus, didelius popieriaus lakštus ir ėmė piešti eskizus. Vieną jų man iškart padovanojo. Pažadėjo – kai kitą kartą įžengsiu į jos dirbtuvę, mano „atvaizdėlį“ pavers monumentalia tapyba.

Grįžau laimingas namo į dėdės Samo krantą. Piešinys netrukus buvo įrėmintas ir pakabintas. O toliau galvosūkis – kaip grįžti darsyk į Vilnių ir pabūti ten ilgeliau (jeigu tektų pozuoti, o turistinės grupės galėdavo būti tik 5 dienas)? 1983-aisiais iškvietai man parūpino kadaise Čikagoje lankęsis kompozitorius Benjaminas Gorbulskis; šįkart vėl nukakti į „tarybinį rojų“ be didesnių apribojimų padėjo rašytojas Vytautas Bubnys, su grupe Lietuvos menininkų atvykęs į Čikagą kaip jų koncerto „Midland“ viešbutyje konferansjė. Turbūt aš jam padariau gerą įspūdį, kai priėjau ir paprašiau autografo jo romanui „Arberonas“. Su malonumu ne tik pasirašė, bet ir pasiūlė savo paslaugas, o man, amerikoniui, užteko „įžūlumo“ paprašyti jo iškvietai. Taip kitų metų vėlyvą rudenį vėl atvažiavau į Lietuvos sostinę, tik šįsyk ne į Žvėryną, o į Antakalnį. Netveriu savame kailyje

Sofija Veiverytė prie diplominio darbo. 1949 m.

– fantastiška režisūra – scenarijus pasikartoja: vėl skambutis prie profesorės durų.

Jas atidarė pati Sofija Veiverytė, kurios inteli-gentiškumu, paprasta gyvenimo filosofija, jau nekalbant apie meninį talentą aš taip žavėjausi. Mintyse galvojau: „Paskutines kuklias santaupas atiduočiau, kad tik turėčiau jos tapytą portretą“.

Bet aš – jokia svarbi persona: nei kultūrininkas, nei visuomenės veikėjas, nei muzikas! O profesorės studijoje prikabinta įžymybių, viena iš jų – jos numylėto smuikininko Raimundo Katiliaus eskizas – iš jo tarsi liejosi gaudūs smuiko garsai. Pas ją pozavo tik „cr me de la cr me“. Atvirai paklausiau: „Kaip čia aš pakliuvau į tokią rinktinę kompaniją?“ Ji su liaudišku humoru atsakė: „Draugas Lapai, pas mane kadaise piršosi pozuoti vienas lietuvis gydytojas iš Čikagos. Sakė, daug ‘baksų’ sumokės. Bet man jis nepatiko. Neišvaizdus. Mano natūra tokia, kad pasakiau jam atvirai: ‚[Atleiskite, gerbiamasai, bet moliūgų aš netapau. Gi Jūs spinduliuojate savo charakteriu. Tik tokius aš įamžinu savo drobėse. Sutarta?‘“

Kaip už tą portretą „atsilyginti“ – valiutos ant stalo nepaliksi? Juk tai prieš TSRS įstatymus. Nesudėtingai buvo išspręsta: „atsilyginimas“ vyko Konarskio gatvėje (tas pastatas ir dabar stovi, bet jau seniai jame nėra „dolerinės“). Vietiniams tai buvo vienintelis plyšys į Vakarus, o atvykusiems iš „štatų“ – vienos dienos kančia. Buvo keista, kad net ir tokia pripažinta dailininkė ten rado sau daug deficitinių prekių...

Per pirmuosius susitikimus jos kreipinys „draugas“ labai rėžė man ausį, bet supratau, kad tai nebuvo pažeminimas ar pašaipa. Anaipol, dailininkė tokiu būdu rodė pagarbą būsimam pozuotojui. Kai jau sutarėm, kad aš tikrai jai pozuosiu, prisimenu jos išpėjimą: „Atvykite pas mane apsirengęs sluoksniais: būtinai su šaliku, megztiniu, paltu ar ploščiumi...“ Prašymą įvykdžiau, prisistačiau įprastu adresu Kuosų gatvėje. Kartojosi „laiptai į dangų“ – į jos namo antrąjį aukštą, į saulėtą, erdvią dirbtuvę. Iškart – komanda: „Sėdėkite ir nejudėkite“. Dailininkė ieško geresnio rakurso, apšvietimo, o aš skėstu didelėje sofoje, užklotoje pūkuotu apklotu. „Pozuokit apsirengęs ploščiumi“. Skvernus ištempė tarsi paukščio sparnus. Pasijutau lyg būčiau teatralas ar revoliucionierius. Gal – personažas iš operos „Don Karlas“.

Čikagiečio Raimundo Mariaus Lapo portretas, tapytas 1984 m. Vilniuje.

Nukelta į 8 psl.

Apie moterų pavardes

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Pastaruoju metu teko daug įsitraukti į lietuvių vardų ir pavardžių istorijos tyrimą. Parašiau knygą *Lietuvių asmenvardžiai*, kuri turėtų pasirodyti jau šiais metais. Įvairūs asmenys manęs dažnai teiraujasi, kaip žiūriu į neva moderniškas moterų pavardes *Žvirblis* ir *Žvirblė* vietoj *Žvirblytė* ir *Žvirblienė*. Iš anksto pasakysiu, kad su mažomis išimtimis – neigiamai. Ir štai dėl ko.

Iš senų laikų lietuviai paveldėjo aiškią ir labai patogią asmens įvardijimo sistemą. Žmogaus, kurio pavardė *Žvirblis*, dukterį vadindavo *Žvirblytė*, su mažybine priesaga, nes juk tai – mažas žmogus, dar vaikas. Vietoj priesagos *–ytė* tam tikrais atvejais dėdavo *–aitė*, *–ūtė*, *–ikė* ir kt. priesagas, kurių pirmąsėtė reikšmė taip pat buvo mažybinė. Suaugusi *Žvirblytė* virsdavo *Žvirblė*. Taip vietomis pasakoma ir dabar. Tačiau plačiai tokia vartoseną neįsigaliojo, nes forma *Žvirblė* ilgainiui gavo senmergės reikšmę.

Kai *Žvirblytė* (*Žvirblė*) ištekdavo, ji gaudavo vyro pavardę su priesaga *–ienė* (vietomis *–uvienė*), taigi už Karvelio ištekęjusi virsdavo *Karvelienė*. Jos nevadindavo *Karvelė*, nes neberekėjo nurodyti moters subrendimo, juk tai jau ištekęjusi mo-

teris, taigi žmona. Pasakydavo *Karvelė* (su *–ė* iš vyro pavardės!) tik pašaipiai, paprastai, jeigu moteris būdavo laisvo elgesio, kaip liaudis sakydavo, paleistuvė. Taip ir dabar vietomis tebesakoma.

Analogiškai būdavo daroma ir su vyriškomis pavardėmis. *Žvirblis* sūnų vadindavo *Žvirblytis* (*Žvirblaitis* ar pan.), o kiek ūgtelėjusį – daug kur Lietuvoje – *Žvirbliokas*. Vedęs sūnus gaudavo tėvo pavardės formą (taigi *Žvirblis*), nes nuo tos formos turėjo būti daromas vaikų įvardijimas. Pas mus, kaip ir daugelyje pasaulio kraštų, yra vyriškoji (ne moteriškoji) palikuonių įvardijimo linija.

Kartais išgirstame, kad moteris ima vartoti vyriškąją pavardės formą, pvz., *Žvirblis* vietoj *Žvirblytė* ar *Karvelis* vietoj *Karvelienė*. Čia jau visai negerai. Taip daryti neleidžia lietuvių kalbos sistema, skirianti daiktavardžių giminę galūnėmis, be to, tokia vartoseną yra nelogiška. Ji ir nepatogi, nes netobula. Man pačiam teko atsiprašyti vieno žymaus vokiečių mokslininko, kai jį supainiojau su tą pačią pavardę turinčia moterimi. Užsieniečiai baltistai ne kartą man yra išreiškę susižavėjimą tobula lietuvių asmens įvardijimo sistema. O mes, pamėgdžiodami svetimuosius, jos kratomės!

Kebliau su galūnėmis *–ė* tipo moteriškosiomis pavardėmis. Tokios pavardės kaip *Žvirblė* „Žvirb-

lytė“, daromos iš tėvo pavardės, lietuvių antroponimikos dėsniams neprieštarauja. Kitas klausimas, ar tikslinga jas vartoti. Be to, negalima pasakyti *Karvelė* „Karvelienė“ – kai moteriškoji pavardė su galūne *–ė* daroma iš vyro pavardės – tipo pavardės. Jų daryba kertasi su lietuvių antroponimijos raida. Jos tarmėse turi neigiamą reikšmę. Tokių pavardžių vartoti nepatartina.

Kokia išeitis? Labai paprasta. Nereikia drausti moterims netinkamai vadintis. Juk tuo atveju jos vis tiek taip vadinsis. Tačiau būtina, kad jos žinotų, jog netinkamai elgiasi. Tegu pati moteris nusprendžia, ar verta jai sudarkyti savo pavardę, vadintis *Karvelė* vietoj *Karvelienė* tik dėl to, kad iš pavardės nebūtų aišku, jog ji yra ištekęjusi. Be to, tasai aiškumas apgaulingas. Jeigu pavarde *Karvelė* pasivadinus moteris turi vyrą Karvelis, vis tiek aišku, kad ji ištekęjusi. Tai – stručio metodas slėpti galvą smėlyje. Daugiau nieko.

Beje, lietuvių asmens įvardijimo sistema išsiirutuliojo savarankiškai, ji nepatyrė lenkų kalbos įtakos, kaip kartais klaidingai manoma. Kas kita patys asmenvardžiai, kurie buvo amžiais nuolat lenkinami, slavinami, vokietinami ar kitaip perdirbinėjami, daugiausia svetimųjų administracijos.

Skelbta „Vorutoje“ Nr. 12 (678) 2009 m. birželio 20 d.

Esu lietuvis ir tuo didžiuojusi

Leonarda Jekentaitė

Esame unikalūs savo dainuojančia revoliucija ir vis dar gyvuojame, nors pagal visas istorines aplinkybes jau seniai mūsų neturėjo būti likę. Ypač apie tai primena mūsų kalba – sanskrito ir lotynų kalbų bendraamžė. Tautų, kurios kalbėjo šiomis kalbomis, jau nėra tarp gyvųjų, o mes vis dar esame po šiuo dangumi su savo kalba, savo valstybe.

Justinas Marcinkevičius

Kad esu lietuvis – daugybę kartų tvirtinau dar „anais laikais“ poezijos vakaruose, teatrų scenose, susitikimuose su mūsų ir užsienio šalių visuomene. Ne sykį tai sukeldavo nuostabą – Lietuvos vardas jau buvo gerokai ištrintas. Berods, 1966 metais įtakingas Norvegijos dienraštis pokalbį su manimi pavadinė: „Jis rašo savo knygas lietuviškai“. Graudu buvo – čia pat, už Baltijos jūros, lyg ir galėtų žinoti, bet nustebę pristatė mane

kaip kokią keistenybę, rašančią negirdėta kalba. Arba, pavyzdžiui, Dubline, PEN klubo simpoziume grupę jo dalyvių priėmė vienas verslininkas. Norėdamas žinoti, kas ir iš kur yra jo svečiai, paprašė popieriaus lapę pasirašyti ir nurodyti savo tėvynę. Parašiau skliausteliuose prie pavardės: Lithuania. Kai tas lapas pasiekė vieną nežinomą svečią, šis ėmė piktintis: Lietuvos nėra, nuo 1940 m. nėra. Atsakiau sutrikęs, kad Lietuva taip greit nedingsta. Sulaukiau nedrąsių, bet vis dėlto aplo-dismentų.

Vyskupas Jonas Kauneckas

Prancūzų veikėjo Elizė Rekliu žodžiais tariant, lietuviai – vienintelė pasaulio tauta, niekada visiškai nepasiduodanti. Kodėl? Elizė Rekliu sako, kad lietuvių dvasia nuostabi. Jos kalba artimiausia visos Europos indoeuropiečių prokalbei. Pagal kalbos grožį ir vertingumą lietuvių kalba pirmau-

ja Europoje. Tokią kalbą išlaikyti, jos turtingumą išsaugoti galėjo tik turtingos dvasios tauta.

(...) O dainų ir tautosakos turtingumas! Kaip gražiai sako muzikas Tetcmeris: „Lietuva – dainingiausia pasaulio tauta.“ Suomii mokslininkas Niemajeris pritaria: „Jokia tauta neturi tiek daug dainų, tiek daug lyrinių jausmų kaip lietuviai. Ir tie jausmai tokie gražūs – nėra lietuvių liaudies dainose vulgarios erotikos, kokia būdinga daugelio tautų dainoms...“

(...) Kai Sirijos mokslininkas Rafaelis Nakla perskaitė lietuvių istoriją, jis, mokėdamas 32 svetimias kalbas, nutarė išmokyti 33-ąją – lietuvių, kad galėtų mums, lietuviams, parašyti laišką. Jis rašė: „Aš garbinu ir šlovinu tavo, nedidele lietuvių tautą. Tu tiek iškentėjusi už laisvę, išauginsi tūkstančius didvyrių ir šventųjų“.

Ištraukos iš leidinio „Baltoji knyga“, Vilnius, 2008.

Jos širdyje gyveno trys meilės

Atkelta iš 7 psl.

(Neseniai pas mus namuose lankėsi žymusis operos solistas Arnoldas Voketaitis ir pamatęs tą mano portretą, nežinodamas, kad tai aš, ištare: „Kodėl Jūsų salone kabo Jago portretas“?) Nieko sau – kai aš tąsyk po pozavimo pirmą kartą pamaciau savo atvaizdą, pagalvojau, kad pakliūsiu ne į muziejų, o greičiau į LKP istorijos instituto fondus šalia taip pat profesorei pozavusios revoliucionierės Michalinos Meškauskienės. Dramatiškas. Drąsus. Nieko saloninio ar saldaus. Per pusdienį gimė pluoštas eskizų. „Viskas, draugas Lapai, ačiū. Mūsų sesija baigta. Susiskambinsime po dešimties dienų. Štai kur būsite įamžintas“. Rodo drobę – baltą milžinišką drobę. Žinojau, koks tais laikais tai buvo deficitas. Krūptelėjau. Kukliai paklausiau: „Tai gal pusės užtektų“? „Jokiais būdais“! Man gi ir be šio atsakymo turėjo būti aišku – Veiverytei reikėjo erdvės. Jos teptuko

brūkštelėjimams ir dažų sluoksniams reikėjo pačių plačiausių laukų! Šiam darbui reikėjo kvėpuoti!

Po dešimties dienų grįžau pas profesorę. Nepatikėjau savo akimis. Milžiniška drobė! Nutapytas ne koks Gečas ar Vizgirda, Katilius ar Domarkas, Ambrazaitytė ar pagaliau Meškauskienė. Čia buvau būtent aš – bibliotekininkas amerikonas, „atplūduriavęs“ iš anapus Atlanto, turbūt vienintelis toks jos modelis tarybiniais laikais. Iškart šis darbas tapo man labai mielas – dar labiau patinka dabar, po 25 metų. Per trumpą laiką Veiverytė sugebėjo parodyti savo psichologės gabumus ir atskleisti vidinius žmogaus jausmus.

Nors drobė išsivežiau, daleyte mano širdies pasiliko Kuosų gatvėje. Mat Veiverytės studijoje liko mano nužiūrėtas tuomet dar neužbaigtas operos solistės Irenos Milkevičiūtės portretas. Prisi-pažinsiu, galvojau ne apie portretą, o apie aktą: Veiverytės tapyti aktai buvo neeiliniai. Bet tuomet

kūrėją labiau žavėjo visokie tigrai, leopardai ir kiti plėšrūnai, net man mieloji dailininkė palinkėjo per kitą apsilankymą kokią nors nutapytą gyvūną persivežti į laukinius vakarus. Bet man įstrigo ta jos „Čio-čio-san“. Ilgus metus Pinkertono numylėtą damą nešiojau si savo širdyje, kol pagaliau 1989 m. rudenį vėl grįžęs į Lietuvą ją „išvadavau“, ir dabar ji šalia mano paties portreto štai jau daugelį metų šildo ir puošia mūsų namus Čikagoje. O profesorė Veiverytė prieš parodos atidarymą pernai Radvilų rūmuose savo radijo interviu pasakė, kad vienas jos neeilinis darbas, Milkevičiūtės – Madam Butterfly portretas „nesugrįžtamai nukeliavo į Ameriką...“

Nepergyvenkit, miela profesore, ji čia mylima, kaip, beje, ir kiti Jūsų darbai privačiuose rinkiniuose Amerikoje. Jūsų meninė raiška – lengva ir meistriška. Jūsų molbertiniai paveikslai – kai apsukusi ratą vėl sugrįžote prie portreto ir teminių kompozicijų – tapo gilesni, subtilesni, intymesni... Jūsų atskleistos sielų paslaptys, įmin-tos žmonių mįslės dar ilgai intriguos mus, žvelgiančius į jas ant sienų – Jūsų vidinėmis akimis ... □